

EXTRACTES

Reflexions entorn del model turístic: cap a una estratègia territorial turística sostenible

DIEGO LÓPEZ OLIVARES

En l'actualitat la societat postmoderna està immersa en canvis profunds on el turisme i l'oci són fonamentals en la cerca de l'*estat de benestar social*. En el marc d'aquests canvis i enfront del model turístic tradicional apareix el concepte de turisme sostenible que intenta congeniar les tendències de la demanda amb una major exigència de qualitat en els destins on la conservació del medi natural i cultural és fonamental per a la seua competitivitat. En aquest sentit, realitzem una reflexió sobre l'estat dels principals entorns territorials on es desenvolupen les principals modalitats turístiques com ara el litoral, el medi rural, el dels espais naturals i l'urbà.

En la actualidad la sociedad postmoderna está inmersa en profundos cambios donde el turismo y el ocio son fundamentales en esa búsqueda del estado de bienestar social. En el marco de esos cambios y frente al modelo turístico tradicional aparece el concepto de turismo sostenible que intenta congeniar las tendencias de la demanda con una mayor exigencia de calidad en los destinos donde la conservación del medio natural y cultural es fundamental para la competitividad de los mismos. En este sentido, realizamos una reflexión sobre el estado de los principales entornos territoriales donde se desarrollan las principales modalidades turísticas como son el litoral, el medio rural, el de los espacios naturales y el urbano.

Actuellement, la société postmoderne se trouve immergée dans des changements profonds où le tourisme et les loisirs sont fondamentaux pour la recherche de l'*état du bien-être*. Dans le cadre de ces changements, et face au modèle touristique traditionnel, se montre le concept de tourisme durable, essayant de conjuguer les tendances de la demande avec une plus grande exigence de qualité quant aux destinations, où la conservation du milieu naturel devient fondamentale pour sa compétitivité. En ce sens, nous réalisons une réflexion sur l'état des principaux entours territoriaux où se développent les plus importantes modalités touristiques, comme le littoral, le milieu rural, celui des espaces naturels et l'urbain.

Nowadays, post-modern society is suffering many changes in the search of a state of social welfare, to attain these changes tourism and leisure time activities are vital. Within the frame of these changes and opposing the traditional concept of tourism we have the concept of sustainable tourism which tries to match the trends of demand with a higher quality of the tourism spots in which the preservation of the environment and the culture is vital for their competitiveness. We need now, relating to these circumstances, to think about the situation of the main areas where most tourism is centred, such as the seaside, rural areas, nature environments and urban areas.

Canvis i permanències en l'evolució recent de les destinacions turístiques del litoral mediterrani i sud-atlàntic espanyol

ENRIQUE SANTOS PAVÓN, ALFONSO FERNÁNDEZ TABALES

En l'article s'analitza l'evolució recent de les destinacions turístiques del litoral mediterrani i sud-atlàntic espanyol. Es presta especial atenció a les estratègies que adopten enfront de les grans transformacions observades en el sector, estratègies que van des de la renovació i la introducció de canvis profunds en el model turístic, fins al manteniment i la intensificació del model dominant a les nostres costes des dels anys seixanta del segle passat.

En el artículo se analiza la evolución reciente de los destinos turísticos del litoral mediterráneo y suratlántico español. Se presta especial atención a las estrategias que adoptan frente a las grandes transformaciones observadas en el sector, estrategias que van desde la renovación y la introducción de profundos cambios en el modelo turístico, hasta el mantenimiento y la intensificación del modelo dominante en nuestras costas desde los años sesenta del pasado siglo.

Cet article analyse l'évolution récente des destinations touristiques du littoral méditerranéen et sud-atlantique espagnol. Une spéciale attention vise sur les stratégies adoptées face aux grandes transformations observées sur ce secteur ; ces stratégies vont de la rénovation et l'introduction de changements profonds sur le modèle touristique jusqu'au maintien et l'intensification du modèle dominant sur ces zones côtières, depuis les années soixante du siècle dernier.

This article analyses the recent development of tourist destinations on the Mediterranean and South Atlantic Spanish coastline. Special attention has been paid to the strategies implemented against the profound transformations detected in the sector; strategies ranging from the renewal and introduction of big changes in the tourist model to the upholding and strengthening of the prevailing model in our coasts from the sixties of the last century.

La importància dels indicadors de sostenibilitat en les destinacions turístiques. Aplicació d'indicadors de capacitat de càrrega a la Costa del Sol oriental

ENRIQUE NAVARRO JURADO, FRANCISCO JESÚS SOLÍS BECERRA

El paradigma de la sostenibilitat i les eines per al seu mesurament —com ara els sistemes d'indicadors— formen part d'una línia d'investigació de destacat interès, com mostren els múltiples informes, publicacions i la utilitat de la seua aplicació. En el cas de les destinacions turístiques, els indicadors cobren més rellevància perquè ja es comença a relacionar la qualitat i competitivitat de la destinació amb el grau de sostenibilitat aconseguit. Aquest article proposa un “estat de la qüestió” sobre els sistemes d'indicadors de sostenibilitat, les seues principals característiques i un breu repàs als diversos models i tendències. A continuació es mostra l'aplicació d'un sistema d'indicadors amb la particularitat que avança més respecte als clàssics indicadors perquè aprofundeix en els límits del creixement i integra el concepte de capacitat de càrrega en una destinació turística (Costa del Sol Oriental, Màlaga-Espanya). La finalitat és demostrar la utilitat de l'ús dels sistemes d'indicadors de sostenibilitat aplicats a les activitats turístiques.

El paradigma de la sostenibilidad y las herramientas para su medición —como los sistemas de indicadores— forman parte de una línea de investigación de destacado interés, como muestran los múltiples informes, publicaciones y la utilidad de su aplicación. En el caso de los destinos turísticos los indicadores cobran más relevancia porque ya se empieza a relacionar la calidad y competitividad del destino con el grado de sostenibilidad alcanzado. Este artículo propone un “estado de la cuestión” sobre los sistemas de indicadores de sostenibilidad, sus principales características y un breve repaso a los distintos modelos y tendencias. Seguidamente se muestra la aplicación de un sistema de indicadores con la particularidad de que avanza más respecto a los clásicos indicadores porque profundiza en los límites del crecimiento e integra el concepto de capacidad de carga en un destino turístico (Costa del Sol Oriental, Málaga-España). La finalidad es demostrar la utilidad del uso de los sistemas de indicadores de sostenibilidad aplicados a las actividades turísticas.

Le paradigme de la durabilité et les outils pour le mesurer — comme les systèmes d'indicateurs — font partie d'une ligne de recherche de grand intérêt, comme le montrent grand nombre de rapports, publications et l'utilité de son application. En ce qui concerne les destinations touris-

tiques, les indicateurs se montrent plus pertinents car la qualité et compétitivité de la destination commencent à se rapporter avec le niveau de durabilité atteint. Cet article propose un « état de la question » sur les systèmes d'indicateurs de durabilité, leurs caractéristiques principales et une brève révision de leurs différents modèles et tendances. Ensuite se montre une application d'un système d'indicateurs ayant la particularité d'avancer davantage par rapport aux indicateurs classiques, puisqu'elle approfondit sur les limites de la croissance et intègre le concept de capacité de charge sur une destination touristique (Costa del Sol, Malaga-Espagne). Le but est ici de démontrer l'utilité de l'emploi des systèmes d'indicateurs de durabilité appliqués aux activités touristiques.

The paradigm of the sustainability and the tools to assess it, such as the systems of indicators, belongs to an outstanding interest research line, as its utility and many reports and publications show. In the case of tourist destinies such indicators obtain more relevance due to the fact that the quality and competitiveness of the destiny are beginning to be related to the reached degree of sustainability. This paper proposes an outline of the systems of sustainability indicators, their main characteristics and a brief review on the different models and tendencies. After this review we will show the application of a system of indicators, that are more advanced than the traditional indicators because it deepens in the limits of the growth and adopts the concept of carrying capacity in a tourist destiny (on the east side of the Costa del Sol, Malaga-Spain). The purpose is to demonstrate the utility of these systems of sustainability indicators applied to the tourist activities.

Els Plans d'Excel·lència Turística d'Orpesa i Benicàssim. Una revisió de la planificació turística local (1993-2007)

RUBEN ARNANDIS I AGRAMUNT, EMILIO M. OBIOL MENERO

En els darrers quinze anys s'han desenvolupat a Espanya Plans d'Excel·lència (PET) i de Dinamització turística que, revisats amb detall, formen part del debat dels professionals del turisme. Si es tenen en consideració les bases de les convocatòries i les finalitats que es perseguien, molts municipis aprofitaren aquests fons per rehabilitar o reconstruir estructures municipals que poc o gens tenien a veure amb l'entramat turístic. A mesura que les administracions municipals sol·licitaven els plans i els consegüents ajuts, el ministeri, sobretot, fou conscient d'aquest fet, i modificà paulatinament les bases, centrant l'atenció en el medi ambient i en la creació de producte. Però no fou fins l'arribada de l'últim pla, *Turismo Horizonte 2020*, quan realment es traçaren les vertaderes línies d'actuació, no sense oblit importants. Aquest treball realitza un breu repàs a les polítiques espanyoles dels darrers tres lustres, posant com a exemple els municipis litorals de Benicàssim i Orpesa, per ser dues de les destinacions turístiques més representatives del nord del país i perquè també foren beneficiats per aquests plans d'excel·lència turística.

En los últimos quince años se han desarrollado en España Planes de Excelencia (PET) y de Dinamización turística que, revisados con detalle, forman parte del debate de los profesionales del turismo. Si se tienen en consideración las bases de las convocatorias y las finalidades que se persiguieron, muchos municipios aprovecharon estos fondos para rehabilitar o reconstruir estructuras municipales que poco o nada tenían que ver con el entramado turístico. A medida que las administraciones municipales solicitaban los planes y las consiguientes ayudas, el ministerio, sobre todo, fue consciente de este hecho, y modificó paulatinamente las bases, centrandó la atención en el medio ambiente y en la creación de producto. Pero no fue hasta la llegada del último plan, Turismo Horizonte 2020, cuando realmente se trazaron las verdaderas líneas de actuación, no sin olvidos importantes. Este trabajo realiza un breve repaso a las políticas españolas de los últimos tres lustros, poniendo como ejemplo los municipios litorales de Benicàssim y Orpesa, por

ser dos de las destinaciones turísticas más representativas del norte del país y porque también se vieron beneficiados por estos planes de excelencia turística.

Pendant les dernières quinze années se sont développés en Espagne des Plans d'excellence (PET) et de Dynamisation touristique, lesquels, révisés avec détail, font partie du débat des professionnels du tourisme. Si on considère les bases des convocations et les objectifs visés, beaucoup de municipalités ont profité de ces fonds pour réhabiliter ou rebâtir des structures municipales ayant peu à voir avec le réseau touristique. Au fur et à mesure que les administrations municipales demandaient ces plans et leurs aides, le ministère a pris surtout conscience de ce fait, tout en modifiant progressivement leurs bases, faisant attention sur l'environnement et la création du produit. Mais ce ne fut qu'à l'arrivée du dernier plan, *Turismo Horizonte 2020*, que se sont dessinés les véritables lignes d'action, bien qu'avec des oublis importants. Ce travail-ci fait une brève présentation des politiques espagnoles des derniers lustres, considérant comme exemples les municipalités littorales de Benicàssim et Orpesa, deux des destinations touristiques les plus représentatives du nord du pays et parce qu'elles se sont bénéficiées également de ces plans d'excellence touristique.

In the last fifteen years the Spanish Tourism Administration has been promoting different programmes to improve Quality and Competitiveness: Plan for Excellence in the Tourism Industry and Tourism Boosting Plan. Once implemented, they have usually received a lot of criticism from professionals. Most of these destinations have used the funds to restore or rebuild local infrastructures, which belongs to other administrations. The Spanish Tourism Administration, being aware of these facts, has modified the rules gradually focusing on Environment and New Products. Only the last plan, Turismo Horizonte 2020, has definitively drawn the real lines of action, despite some omission. This paper shows a brief review of Spanish tourism policies of the last fifteen years, focusing on two villages from the province of Castellón (Orpesa and Benicàssim), because they are the most representative tourism destinations and the first who applied the plans.

Turisme rural: un model sostenible

JAVIER SOLSONA MONZONES

El turisme rural és una modalitat turística que està tenint un impuls important i està procurant una oportunitat de desenvolupament per a l'espai rural. No obstant, en l'envol de l'activitat que s'ha produït durant les dues últimes dècades, s'han generat problemes estructurals que requereixen accions contundents i processos de planificació eficaç, que permeten la viabilitat dels negocis i un futur prometedor per a les destinacions.

El turismo rural es una modalidad turística que está teniendo un importante impulso y está procurando una oportunidad de desarrollo para el espacio rural. Sin embargo, en el despegue de la actividad que se ha producido durante las dos últimas décadas, se han generado problemas estructurales que requieren de acciones contundentes y de procesos de planificación eficaces, que permitan la viabilidad de los negocios y un futuro prometedor para los destinos.

Le tourisme rural est une modalité touristique atteignant un grand essor et procurant une opportunité de développement pour l'espace rural. Cependant, au milieu de l'envol des deux dernières décennies, se sont produits des problèmes structurels nécessitant d'actions percutantes et des processus de planification efficaces permettant la viabilité des affaires et un avenir prometteur pour les destinations.

Rural tourism is nowadays going through an important growth. This type of tourism is giving the rural areas the opportunity of development. Nevertheless, the fast-evolving of the last two decades, has generated important structural problems in these areas. Strong actions and efficient

planification process are required in order to allow business viability and bright future for the different destinations.

Indicadors bàsics d'intensitat d'ús turístic per a la gestió turística sostenible dels parcs naturals

JUAN IGNACIO PULIDO FERNÁNDEZ

La demanda de turisme de naturalesa està creixent a Espanya, seguint la tendència marcada a nivell mundial des de fa més d'una dècada. Els parcs nacionals i naturals protagonitzen la major part d'aquest creixement. Aquest article proporciona la metodologia per a l'obtenció d'un conjunt d'indicadors de fàcil càlcul a partir de les fonts estadístiques disponibles actualment, així com per a la interpretació dels resultats amb la finalitat d'una gestió turística sostenible dels parcs naturals. L'aplicació de la metodologia proposada s'ha realitzat a Andalusia, la situació de la qual respecte a les circumstàncies plantejades és molt semblant a la que viuen la resta de comunitats autònomes.

La demanda de turismo de naturaleza está creciendo en España, siguiendo la tendencia marcada a nivel mundial desde hace más de una década. Los parques nacionales y naturales protagonizan la mayor parte de este crecimiento. Este artículo proporciona la metodología para la obtención de un conjunto de indicadores de fácil cálculo a partir de las fuentes estadísticas disponibles actualmente, así como para la interpretación de los resultados en aras a una gestión turística sostenible de los parques naturales. La aplicación de la metodología propuesta se ha realizado en Andalucía, cuya situación respecto a las circunstancias planteadas es muy similar a la que viven el resto de Comunidades Autónomas.

La demande de tourisme de nature est en train d'augmenter en Espagne, suivant la tendance mondiale depuis plus d'une décennie. La plupart de cette croissance est due aux parcs nationaux et naturels. Cet article présente la méthodologie pour l'obtention d'un ensemble d'indicateurs à calcul facile à partir des sources statistiques actuellement disponibles, ainsi que pour l'interprétation des résultats en vue d'une gestion touristique durable des parcs naturels. L'application de cette méthodologie a été réalisée en Andalousie, dont la situation par rapport aux circonstances présentées est très semblable à celle des aux Communautés autonomes.

Demand for nature-based tourism is growing in Spain, following the trend worldwide for over a decade. National and natural parks characterize most of this growth. This paper provides the methodology for obtaining a set of easy calculation from the statistical sources available today and for the interpretation of results for a sustainable tourism management of natural parks. The implementation of the proposed methodology has been carried out in Andalusia, where the situation regarding the circumstances raised is very similar to living the rest of the regions.

L'avaluació analítica i integrada dels recursos territorials turístics als parcs naturals

JUAN BAUTISTA FERRERES BONFILL, OUAFAE ABDELOUAHAB REDDAM

La demanda turística valora cada vegada més el contacte amb la naturalesa i el patrimoni a través de l'oferta de productes turístics diferenciats i sostenibles. Aquesta motivació condueix a articular el disseny dels productes sota un plantejament sistèmic i integrat en el qual participen una sèrie d'elements, destacant els recursos turístics per la seua capacitat de generar dinàmiques turístiques. No obstant, per a la integració del recurs en el producte turístic es necessita la seua posada en valor, aplicant-se un procés d'avaluació analítica i integrada que permetrà establir de manera

objectiva el seu grau d'atracció, així com les actuacions precises per aconseguir els objectius de la diferenciació i sostenibilitat. Aquest procés d'avaluació analítica s'ha aplicat a dos espais naturals protegits, el parc natural de la Serra d'Espadà, localitzat a la Comunitat Valenciana al sud de la província de Castelló, i el parc nacional de Talassemtane, ubicat a la regió Tànger-Tetuan. El fet de triar-los es deu a què ambdós espais estan habitats, presenten dinàmiques socioeconòmiques semblants, i el producte de naturalesa ostenta la major potencialitat per a dinamitzar-los.

La demanda turística valora cada vez más el contacto con la naturaleza y el patrimonio a través de la oferta de productos turísticos diferenciados y sostenibles. Esta motivación conduce a articular el diseño de los productos bajo un planteamiento sistémico e integrado en el que participan una serie de elementos, destacando los recursos turísticos por su capacidad de generar dinámicas turísticas. No obstante, para la integración del recurso en el producto turístico se necesita su puesta en valor, aplicándose un proceso de evaluación analítica e integrada que permitirá establecer de manera objetiva su grado de atracción, así como las actuaciones precisas para conseguir los objetivos de la diferenciación y sostenibilidad. Este proceso de evaluación analítica se ha aplicado a dos espacios naturales protegidos, el parque natural de la Sierra de Espadán, localizado en la Comunitat Valenciana al sur de la provincia de Castellón, y el parque nacional de Talassemtane ubicado en la región Tánger-Tetuán. El hecho de escogerlos reside en que ambos espacios están habitados, presentan dinámicas socioeconómicas semejantes, y el producto de naturaleza ostenta la mayor potencialidad para dinamizarlos.

La demande touristique valorise de plus en plus le contact avec la nature et le patrimoine à travers l'offre de produits touristiques différenciés et durables. Cette motivation vise à articuler le dessin des produits à partir d'un exposé systémique et intégré où participent plusieurs éléments, parmi lesquels sont à remarquer les ressources touristiques, à cause de leur capacité de génération de dynamiques touristiques. Cependant, pour qu'une ressource puisse s'intégrer dans un produit touristique il faut une mise en valeur, tout en appliquant un procédé d'évaluation analytique et intégrée permettant d'établir objectivement son niveau d'attraction, ainsi que les démarches précises pour atteindre les objectifs de différenciation et de durabilité. Ce procédé d'évaluation a été appliqué à deux espaces protégés, le parc naturel de la Serra d'Espadà (à la Communauté Valencienne, au sud de la province de Castelló) et le parc national de Talassemtane (situé dans la région Tanger-Tétouan). Ce double choix se justifie parce que ces deux espaces sont habités et qu'ils présentent des dynamiques socioéconomiques semblables, et aussi que le produit de nature déploie une grande potentialité de dynamisation.

Tourism demands more and more being in touch with nature and with cultural patrimony through the offer of tourism products sustainable and different from others. This demand leads to the design of products with a systemic and analytic approach uniting different elements, using tourism resources to generate tourism dynamics. Nevertheless, to integrate the resources in the tourism product we need to rate its value, analysing and assessing so we can establish its degree of appealing to the public, as well as the actions needed to get the sustainability and differentiatinal objectives needed. This analytic evaluation process has been applied to two nature preserved environments, the national park of Serra d'Espadà, located in the Valentian Community, south of Castellón, and the national park of Talassemtane, located in the area of Tanger-Tetuan. These two areas have been chosen because they both have population, have similar socio-economical dynamics and also the nature as a product has a bigger potential in order to be dynamised.

La consolidació turística de les destinacions patrimonials: una aliança estratègica entre patrimoni i turisme

MIGUEL ÀNGEL TROITIÑO VINUESA, LIBERTAD TROITIÑO TORRALBA

La progressiva inserció del patrimoni cultural en el turisme de masses explica l'eclosió turística de les destinacions urbanes i patrimonials, evidenciant-se una aliança estratègica entre turisme i patrimoni cultural. La visita, en el marc una pràctica turística caracteritzada per un acostament succint al patrimoni en un context d'oci, es focalitza en un nombre reduït de fites i destins, cosa que implica riscos de saturació i d'excessiva tematització. El Grup de Ciutats Patrimoni de la Humanitat d'Espanya, amb prop de quatre milions de viatgers i vuit de pernoctacions en establiments hotelers, constitueix una experiència singular, on el turisme interior té un paper protagonista. En una conjuntura de crisi, també evident en les destinacions patrimonials, s'ha de continuar apostant per la qualificació i diversificació de l'oferta, i això requereix coordinació i concertació d'actuacions a nivell turístic, patrimonial i urbanístic.

La progresiva inserción del patrimonio cultural en el turismo de masas explica la eclosión turística de los destinos urbanos y patrimoniales, evidenciándose una alianza estratégica entre turismo y patrimonio cultural. La visita, en el marco una práctica turística caracterizada por un acercamiento somero al patrimonio en un contexto de ocio, se focaliza en un número reducido de hitos y destinos, algo que implica riesgos de saturación y de excesiva tematización. El Grupo de Ciudades Patrimonio de la Humanidad de España, con cerca de cuatro millones de viajeros y ocho de pernoctaciones en establecimientos hoteleros, constituye una experiencia singular, donde el turismo interior tiene un papel protagonista. En una coyuntura de crisis, también evidente en los destinos patrimoniales, se debe seguir apostando por la cualificación y diversificación de la oferta; ello requiere coordinación y concertación de actuaciones a nivel turístico, patrimonial y urbanístico.

L'insertion progressive du patrimoine culturel sur le tourisme de masses explique l'éclosion touristique des destinations urbaines et patrimoniales, ce qui met en évidence une alliance stratégique entre tourisme et patrimoine culturel. La visite, dans le cadre d'une pratique touristique caractérisée par l'approche sommaire au patrimoine dans un contexte de loisir, se focalise sur un nombre réduit de jalons et de destinations, ce qui suppose des risques de saturation et d'excessive thématisation. Le Grupo de Ciudades Patrimonio de la Humanidad de España, avec près de quatre millions de voyageurs et huit millions de logements dans des établissements hôteliers, constitue une expérience singulière, dans laquelle le tourisme intérieur joue un rôle remarquable. Au milieu d'une conjoncture de crise, évidente aussi pour les destinations patrimoniales, il faut continuer à parier pour la qualification et diversification de l'offre ; ceci nécessite une coordination et concentration d'actions au niveau touristique, patrimonial et urbanistique.

The increasing participation of cultural patrimony in mass tourism is what is causing the increasing importance of urban and patrimonial tourism spots, this also proves a strategic alliance between tourism and cultural patrimories. The visit done, then, in the context of tourism, represents an approach to the patrimony from a leisure time point of view. Nevertheless, these visits are centered on a reduced number of destinies and places, which can be risky as it can lead to overbooking of those spots. The group of cities considered Patrimony of Humanity, which have near four million visitors and eight million hotel stays, is quite a unique experience where rural spots have a leading role. In the time of economic crisis we are going through, we have to go on improving and diverting the tourism offers, for that, it is vital to coordinate and bring together the tourism, patrimonial and urban levels of action.